

* رضوان علی اعوان

برٹولٹ بریخت دے ڈرامے

"Mother Courage and Her Children"

داتعارف تے ویروا

Abstract:

This article deals with the critical study of play “Mother courage and her children” by Bertolt Brecht. Brecht was a German poet, playwright and theater director. He was born on 10 th February 1898 in Augsburg, Germany. He died in Berlin in 1956. “Mother courage and her children” Brecht’s most passionate and profound statement against war. He wrote this classic play in 1939 against the European thirty years war of 1618-1648 which involved all the European states. The play follows Anna Fierling “Mother courage” a canteen woman, pulls her cart with her three children Eillif, Katrin, Swiss chees through the blood and carnage of European’s religious war. She battered by hardships, brutality, degradation, and death of her children. She ultimately finds herself alone with her ramshackle cart. Fitting herself in its harness the old woman manages with the lost of her strength to drag it onward to the next battle.

Keywords: War, Old woman, courage, passionate, profound, carnage, Religious, brutality, harness, Strength.

Bertolt Brecht جرمن شاعر، ڈرامہ نگار تے 20 ویں صدی دے تھیٹر دا پردھان ناں اے۔ بریخت 10 فروری 1898ء نوں 'Bavaria' دے شہر 'Augsburg' وچ پیدا ہوئے۔⁽¹⁾ ایہناں دے پپو Catholic تے ماں Protestant سن ایہ اوہناں دی پہلی اولاد سن۔⁽²⁾ بریخت دا پپو 'Bertolt Friedrich Brecht' اک کاغذ دے کارخانے وچ چیف کلرک سی۔ بریخت دی ماں 'Wilhelmine Friederike Sophie Brezing' نوں چھاتی دا کینسر سی۔ پوری حیاتی بریخت نوں ایس دے خاندان ولوں معاشی مدد ملدی رہی خاص کر کے پپو ایس دی مدد کیتی۔ جیہناں نال بریخت

داپوری حیاتی اوہناں دے زندگی گزارن دے طور طریقیاں پاروں اختلاف رہیا۔⁽³⁾ بریخت نے نکی عمروچ لکھنا شروع کردتا سی تے ایہناں دی پہلی نظم 1914ء وچ چھاپے چڑھ گئی سی۔ بریخت ہوراں سکول وچ ای اک لکھاری دے طور تے شہرت حاصل کرلئی سی۔⁽⁴⁾ سکول وچ چھپن والے میگزین "The Harvest" دی "Co-editing" تے "Co-founding" داکم وی بریخت کردے سن۔ 16 ورہیاں دی عمروچ ایہناں اک مقامی اخبار لکھنا شروع کردتا سی تے نال ای اپنا پہلا ڈرامہ "The Bibl" لکھنا شروع کردتا سی۔ جیہڑا اک کڑی بارے سی جیہیں نوں بہت سارے لوکاں نوں بچان لئی زندگی یا موت وچوں اک شے چُنی سی۔ 19 ورہے دی عمروچ ایہناں سکول چھڈ کے تے جنگ لئی کلرک داکم شروع کردتا سی۔

1917ء وچ بریخت نے پھیر اپنی پڑھائی میونخ دے اک ادارے 'Ludwing Maximilian Universitaet' وچ شروع کردتی تے میڈیکل مضموناں نال میٹرک دا امتحان پاس کیتا۔ اوتھے ایہ Artur Kutscher دے تھیٹر بارے ہون والے سیمیناراں وچ جان دے سن۔ ایسے ویلے ای ایہناں اپنا ڈرامہ 'Baal' لکھنا شروع کردتا۔⁽⁵⁾

1920ء وچ بریخت دی ماں فوت ہوگئی۔⁽⁶⁾ ماں دے مرن توں 2 ورہے بعد 1922ء وچ بریخت نے اک Opera Singer دے نال ویاہ کیتا جس دا ناں 'Marianne Zoff' سی۔ ویاہ ویلے بریخت دی عمر 24 ورہے سی۔ ویاہ توں اک ورہے بعد بریخت دی اک دھی ہوئی جس دا ناں Hanne رکھیا گیا۔ 1923ء وچ بریخت دے 2 ڈرامے Baal تے Jungle of cities پورے ہوئے۔ بریخت اپنی بیوی تے دھی نوں بہت تھوڑا وقت دیندا سی جس پاروں بریخت دی بیوی اپنی دھی نوں لے کے اپنے پکیاں کول چلی گئی تے چھیتی ای اوس بریخت دیاں چٹھیاں دا جواب دینا وی بند کردتا۔

1924ء وچ بریخت برلن گئے⁽⁷⁾ جتھے ایس دی ملاقات اک کمیونسٹ اداکارہ 'Helenweigel' نال ہوئی۔ 'Helenweigel' وچوں بریخت دا اک پتر 'Stefan' جمیا۔ ایس طرحاں 1929ء وچ بریخت نے اپنی پہلی بیوی 'Mazian Zoff' نوں طلاق دے کے 'Helenweigel' نال ویاہ کرلیا۔ 1930ء وچ بریخت دا دوجا پتر Barbara پیدا ہویا۔ 1927ء وچ بریخت "Karl Marx" دے نظریات دی پڑھائی شروع کیتی تے 1929ء وچ Communist بنے۔ "Schiffbauerdam" تھیٹر وچ بریخت بہت سارے لوکاں نوں اداکاری سکھاندے سن جیہڑے تھیٹر دی دنیا وچ بہت مشہور ہوئے اوہناں وچوں "Oscar Homolka"، "Peter Lorre" تے گلوکارہ "Lottle Lenya" نیں۔

'Hanns Eisler' نال رل کے بریخت نے سیاسی حالات تے فلم "Kuhlewampe" بنائی۔ فلم 1932ء وچ چلی تے بہت چھیتی بند کردتی گئی۔ 1930ء وچ جرمنی وچ بریخت دیاں کتاباں تے ڈرامیاں تے پابندی لادی گئی۔ پولیس بریخت دے تھیٹر بند کرن لگ پئی۔ بریخت ملک بدر ہو کے

ڈنمارک چلا گیا سی جتھے اوہ 1939ء تیکر رہیا تے پھیر فن لینڈ چلا گیا سی جتھے اوہ اک لکھاری Hella Weiolijoki دے گھر مہمان بن کے رہیا سی۔ فن لینڈ توں بعد اپنے گھر والیاں نال بریخت "Russia" چلا گیا تے پھیر امریکہ جا ڈیرالایا۔⁽⁸⁾

"Mother Courage and Her Children" برٹولٹ بریخت ہوراں 1939ء وچ جرمن زبان وچ لکھیا⁽⁹⁾ تے 19 اپریل 1941ء وچ پہلی وار ایس ڈرامے نوں سٹیج تے پیش کیتا گیا۔ ایہ ڈرامہ 1960ء وچ پہلی وار انگریزی ترجمہ ہو کے چھپیا۔ بریخت دی موت 14 اگست 1956ء نوں دل دا دورہ پین پاروں ہوئی۔⁽¹⁰⁾ بریخت نے اپنی موت توں پہلاں آکھیا سی کہ اک خنجر میرے دل وچ کھو دتا جاوے تے نالے میری لاش سٹیل دے صندوق وچ دفنائی جاوے تاں بے کیڑے ایس نوں خراب نہ کر سکے۔ بریخت دیاں 59 لکھتاں چھاپے چڑھیاں نیں تے بریخت دے کم نوں 42 زباناں وچ ترجمایا گیا اے تے ایس دیاں لکھتاں دے 70 ولیم وک چکے نیں۔

Mother Courage and Her Children تے بریٹ ڈی جونسن (Brett D. Johnson) نوں اوسکر یوسٹس (Osker Eustis) نے ویہویں صدی دا عظیم ترین ڈرامہ قرار دتا۔⁽¹¹⁾ کھیڈ وچ اک نویں آئیڈیالوجی اے جیہوں اسان ”ماں ہمتے“ دے طور ترجمایا اے۔ ماں ہمتے اوکھے توں اوکھے ویلے وچ وی ہمت نہیں ہاردی تے اپنے جیون دے بندوبست وچ لگی رہندی اے۔ برٹولٹ بریخت ہوراں ایہ ڈراما دو جی وڈی جنگ ویلے جرمن بولی وچ لکھیا سی پر پہلی وار انگریزی ترجمہ ہو کے 1963ء وچ چھپیا۔⁽¹²⁾ ایہ ڈراما یورپی تاریخ دی سب نالوں وڈی تے تباہ کن جنگ دے پس منظر وچ لکھیا گیا سی جیہڑی 1618ء توں 1648ء تیکر لڑی گئی۔ ایس جنگ وچ اسٹی لکھ لوک مارے گئے سن۔ ایس جنگ دا آغاز اوس ویلے ہو یا سی جدوں رومی سلطنت دے شہنشاہ Ferdinand II نے اپنی سلطنت وچ Protestant دیاں سرگرمیاں نوں گھٹاؤں دی کوشش کیتی سی۔ شروع وچ ایہ جنگ کیتھولک تے Protestant وچکار کجھ ریاستاں وچ سی پر ہولی ہولی ایس جنگ وچ فرانس، جرمنی، سویڈن، سپین تے ڈنمارک دیاں فوجاں وی آوڑیاں تے ایس طرحاں ایہ ہولناک جنگ تیبہ ورہے تک چلدی رہی۔

جنگی پچھوکڑ وچ لکھی جان والی کھیڈ چار جنیاں دے دوالے گھمدی اے۔ ماں ہمتے دے دو پتر (سوئس چیز تے ایلف) تے اک گوگی دھی (کیترن) اے جیہناں کول اک ریڈرا ہوندا اے تے اوس ریڈرے تے ماں ہمتے تے اوس دے بال جنگ وچ شیواں وچ کے اپنا گزارا کردے نیں۔ ایس کھیڈ دیاں باراں جھانکیاں نیں۔

پہلی جھانکی ضلع ڈالارنا..... موسم بہار 1624ء: ریکرونگ افسر تے سارجنٹ ہائی وے تے ڈیوٹی پئے کردے نیں تے نالے جنگ تے امن وچکار فرق تے گلاں کردے پئے نیں۔ ماں ہمتے اپنے

ریہڑے نال اوتھے آجانندی اے تے آؤندیاں گاؤن لگ پیندی اے۔ ماں ہمتے دا گیت مگدیاں سارجنٹ اوس کولوں کچھ کچھ شروع کردیندا اے کہ تسیں کون او تے جنگ وچ کیہ پئے کردے او؟ ماں ہمتے اوس نوں دسدی اے کہ اوہ وپاری نیں تے اپنے ریہڑے تے شیواں وچ کے گزر بسر کردے نیں۔ سارجنٹ ماں ہمتے کول اوس دے بالاں بارے کچھ اے تے ماں ہمتے اوس نوں اپنے بالاں بارے دسدی اے۔ ریکروٹنگ افسر ایلف تے سوکس چیز نوں مذاق نال ڈھگے آکھدا اے جیہیں تے ایلف اپنی ماں کولوں کچھ اے کہ میرا ایس دے چپیڑ مارن نوں دل کردا اے۔ ماں ہمتے ایلف نوں روک دیندی اے۔ ایلف دی بہادری ویکھ کے ریکروٹنگ افسر ایلف نوں اپنے نال فوج وچ بھرتی کرن دا آکھدا اے پر ماں ہمتے نہیں مندی۔ اخیر ریکروٹنگ افسر تے سارجنٹ ماں ہمتے دے وڈے پتر ایلف نوں اپنے نال فوج وچ بھرتی کرن لئی لے جاؤن وچ کامیاب ہو جاندا اے نیں تے ماں ہمتے اپنی گوئی دھی کیترن نوں آکھدی اے کہ ہن توں ریہڑا چھن وچ اپنے بھرا دی مدد کر۔

دوجی جھاکي 1625-26 Wallhofء: ماں ہمتے نائی نوں اک گلڈر وچن دی کوشش کردی اے پئی نائی گلڈر دا مل گھٹ کران دی کوشش کردا پیا اے جدوں ماں ہمتے مل گھٹ نہیں کردی تے نائی وڈے گوشت دا اک ٹکڑا پکاؤن لئی تیار ہو جاندا اے۔ ایسے ویلے تمبو وچ کمانڈر، ایلف تے پادری آندے نیں۔ کمانڈر ایلف دی بہادری توں بہت خوش اے تے اوہ ایلف نوں اپنی پسند دی شراب پین لئی دیندا اے تے نالے ایلف توں کچھ اے پئی اوہ کھانے وچ کیہ پسند کرے گا؟ ایلف گوشت دا آکھدا اے کمانڈر غصے نال نائی نوں آواز دیندا اے کہ میرے پتر ایلف لئی گوشت تیار کر۔ ماں ہمتے ایلف دی آواز سن کے بہت خوش ہوندى اے تے جدوں اوس نوں پتہ چلدا اے کہ اوس دے پتر لئی گوشت تیار ہونا اے بڑی چھیتی کلڈر 1 گلڈر دا باورچی نوں وچ دیندی اے۔

کمانڈر ایلف توں اوس دی بہادری دے قصے سن کے بڑا خوش ہوندا اے تے اوس نوں شہنشاہ نال ملان دا وعدہ کردا اے۔ ماں ہمتے وی اپنے پتر نال ملن لئی بے چین ہو جاندى اے پھیر ایلف کمانڈر دے آکھن تے اوس نوں اک گیت سناؤن لگ پیندا اے۔ گیت دی آواز سن کے ماں ہمتے وی گیت گاؤن لگ پیندی اے ایس طرحاں ماں ہمتے تے ایلف اک دوجے دی آواز پہچان کے اک دوجے کول آجاندا اے نیں تے ماں ہمتے ایلف نوں گلے لالیندی اے۔ ایلف ماں ہمتے توں سوکس چیز تے کیترن دا کچھ اے۔ ماں ہمتے اوس نوں دسدی اے کہ سوکس چیز فوج وچ خزانجی بھرتی ہو گیا اے تے کیترن دی ٹھیک اے۔ ماں پتر نوں خوش ویکھ کے کمانڈر، پادری تے نائی وی مسن لگ پیندے نیں۔

تیجی جھاکي اک فوجی جھاؤنی: اک فوجی افسر ماں ہمتے نوں گولیاں دا تھیلا وچن آیا ہویا اے۔ ماں ہمتے دے کول اک سوئی سوانی ایویٹ رنگ برنگی ٹوپ لیدی پئی اے جس دے سامنے شراب دا اک گلاس پیا ہویا اے۔ فوجی افسر ماں ہمتے نوں 2 گلڈرز دیاں گولیاں وچن لئی تیار اے پر ماں ہمتے

اوس نوں گولیاں لین توں ایہ آکھدیاں انکار کردیندی اے جے توں گولیاں وچ دیسیں تے اپنیاں فوجیاں نوں جنگ وچ لڑن لئی کیہ دیویں گا۔ ماں ہمتے اوس توں بعد اپنے نکلے خزانچی پترنوں مت دیندی اے پئی کہ اوہ کدی وی بے ایمانی نہ کرے۔ سوکس چیز فوجی افسر نال چلا جاندا اے تے اوس دے جان توں بعد ماں ہمتے ایویت نال گلاں کرن لگ پیندی اے۔ ایویت ماں ہمتے نوں اپنے یار دیاں گلاں دسدی اے تے ماں ہمتے اوس نوں روکدی اے کہ اوہ میری دھی سامنے ایہو جہیاں گلاں نہ کرے۔ ایویت گاؤندیاں چلی جاندی اے۔ ماں ہمتے کیترن نوں سمجھاؤندی اے کہ کدیں وی کسے فوجی دے پیار وچ نہ پھسیں۔ اپنے چرنوں پادری تے نائی ایلف داسنیہا لے کے ماں ہمتے کول آؤندے نیں۔ ماں ہمتے اوہناں نوں ایلف لئی کچھ پیسے دیندی اے۔ نائی ایلف لئی ہور پیسے منگدا اے تے ماں ہمتے ہور پیسے دین توں انکار کردیاں آکھدی اے کہ ایلف نوں میرے توں پیسے منگن لگیاں شرم آؤنی چاہیدی اے۔ نائی پادری تے ماں ہمتے وگن کچھ جا کے سیاسی گلاں کرن لگ پیندے نیں تے ماں ہمتے نائی نوں شراب وی پیندی اے۔ اچن چیت فوجی افسر ماں ہمتے نوں آکھدے نیں توں اپنے کپڑے توپ لوں لاء لے، کیتھولک فوجیاں نے ہلہ بول دتا اے۔

نائی اوتھوں نس جاندا اے پر پادری ماں ہمتے کول ای رہ پیندا اے۔ کیترن ایویت دے لال بوٹ تے ٹوپ پالیندی اے۔ ماں ہمتے اوس نوں غصے ہوندی اے تے اوس نوں ٹوپ اُتارن دا آکھدی اے تے نالے اوس دے مونہہ تے سواہل دیندی اے۔ اپنے چر وچ سوکس چیز نقدی دا ڈبہ لے کے ماں ہمتے کول آجاندا اے۔ ماں ہمتے ڈبہ ویکھ کے اوس نوں غصے ہوندی اے تے ڈبے توں جان چھڈان دا آکھدی اے پر سوکس چیز آکھدا اے ماں ایہ ڈبہ فوج دی امانت اے تے ایہدی حفاظت کرنا میرا فرض اے۔ ماں ہمتے پادری نال رل کے کچھ سامان لین چلی جاندی اے تے سوکس چیز نوں کیترن کول چھڈ دیندی اے۔ سوکس چیز اپنی بھین نال صلاح کر کے ڈبہ دریا کنڈھے لکاون جاندا اے۔ ڈبہ دریا وچ سٹن لگیاں اوس نوں کیتھولک فوج دے افتر ویکھ لیندے نیں جیہڑے پہلوں ہی اوس نوں لہج رہے سن۔ اوہ سوکس چیز نوں پھڑ کے لے جاندے نیں۔

ماں ہمتے تے پادری واپس مڑ کے آؤندے نیں تے ماں ہمتے پادری نوں کیتھولک جھنڈا چڑھاوون دا آکھدی اے۔ کیترن نس کے اپنی ماں کول جاندی اے تے اوس نوں رولا پا کے دس دی کوشش کردی اے کہ سوکس چیز نوں فوجی پھڑ کے لے گئے نیں۔ ماں ہمتے تے پادری دے گلاں کردیاں کیتھولک سوکس چیز نوں ماں ہمتے کول لے آؤندے نیں۔ ماں ہمتے توں پچھدے نیں پئی ایہ کون اے تے ایس نوں آکھو کہ ڈبہ اسانوں دے دیوے نہیں تے اسان ایس نوں ماردینا اے۔ ماں ہمتے سوکس چیز نوں پہچان توں انکار کردیاں سوکس چیز نوں طریقے نال سمجھاؤندی اے کہ ڈبہ فوجیاں نوں دے دے پر سوکس چیز ڈبہ دین توں انکار کردیندا اے۔ ایس طرحاں فوجی سوکس چیز نوں اپنے نال لے جاندے نیں۔

کچھ چرگروں ایویت ماں ہمتے کول آؤندی اے تے آکھدی اے اوہ 200 گلڈرز لے کے اوس دے پترنوں چھڈ دین گے۔ ماں ہمتے 200 گلڈرز دار بیڑا وچ کے ایویت نوں دے دیندی اے تے اوس نوں آکھدی اے کہ نس کے جاتے 200 گلڈرز دے کے میرے پترنوں بچالے پر ایویت دے جان توں پہلاں اوہ سوکس چیزنوں مار کے ماں ہمتے کول لے آؤندے نیں تے آکھدے نیں تساں ایس نوں جانداں او، اسماں اپنا ریکارڈ سدھا کرنا اے۔ ماں ہمتے نہ وچ اپنا سر ہلاندا اے۔ سارجنٹ آکھدا اے پھیر ایس دی لاش نوں لے جاؤ تے مردیاں والے ٹوئے وچ سٹ دیو، اتھتھے کوئی نہیں جیہڑا ایس نوں جاندا ہووے۔ اوہ سوکس چیز دی لاش نوں لے جانداں نیں۔

چوتھی جھاک اک افسر دے تمبو دے باہر: ماں ہمتے افسرنوں شکایت کرن آئی اے کہ فوجیاں اوس دے ریڑے دی ہر شے توڑ دتی اے تے نالے اوس توں 5 گلڈرز جرمانہ وی منگدے پئے نیں۔ کلرک اوس نوں سمجھاؤندا اے کہ توں شکایت نہ کر پر ماں ہمتے آکھدی اے میں بے ضمیر نہیں بن سکدی، میں شکایت ضرور کرنی اے۔ ایسے چرنوں اک جوان سپاہی وی اپنے انعام دی رقم نہ ملن پاروں شکایت کرن لئی آجاندا اے اوہ آکے اُچی اُچی رولا پاء دیندا اے۔ ماں ہمتے اوس نوں آکھدی اے ابجے افسر نہیں آیا اوس دے آون توں بعد رولا پاویں۔ اوہ جوان سپاہی کچھ چر رولا پاون توں بعد بہہ جاندا اے۔ ماں ہمتے گیت گاؤن لگ پیندی اے۔ ماں ہمتے دا گیت سن کے اوہ سپاہی شکایت کرن توں بغیر ای چلا جاندا اے۔ شکایت کرن لئی کلرک ماں ہمتے نوں آواز دیندا اے کہ افسر آگیا تسیں اپنی شکایت جمع کرا سکدے اوپر ماں ہمتے دی شکایت کرن توں بغیر ای مڑ آؤندی اے۔

پنویں جھاک گلبرگ 1631ء: ماں ہمتے کول دو سپاہی شراب لین لئی آؤندے نیں۔ ماں ہمتے اوہناں نوں آکھدی اے کہ پہلاں پیسے دیو تے پھیر شراب ملسی۔ پادری ڈگدا ڈھیندا آؤندا اے کہ ڈیرے نوں آگ لگ گئی اے تے آگ وچ معصوم بال نیں۔ پادری ماں ہمتے توں سوئی کپڑا منگدا اے پر ماں دین توں انکار کردیندی اے۔ اوہ سارے رل کے ماں ہمتے توں سوئی کپڑا دین دا آکھدے نیں پر ماں ہمتے نہیں من دی اخیر کیترن ماں ہمتے توں سوئی کپڑا لے کے آگ وچوں اک بال نوں باہر کڈھ کے لیاؤندی اے۔ بال روند اے تے کیترن اوس نوں لوری سنا کے چپ کر اون دی کوشش کردی اے۔ ماں ہمتے بال اوس دی ماں نوں پھڑان دا آکھدی اے تے نالے شراب دے پیسے سپاہی توں منگدی اے جدوں اوس کول دیون لئی پیسے نہیں ہوندے تے اوہ اوس دا کوٹ رکھ لیندی اے۔

چھیویں جھاک Bavaria: بارش پاروں ماں ہمتے اک تمبو تھلے اپنا ریڑا کھلاریا ہویا اے۔ تمبو دے ساہمنیوں چیف دا جنازہ لنگھدا پیا اے۔ ماں ہمتے تے کیترن سامان دی فہرست بناؤندیاں پچیاں نیں۔ ماں ہمتے چیف بارے پادری نال گلاں وی کردی اے تے نال فہرست وی بنواندی اے۔ اچن چیت کلرک آؤندا اے تے پادری تے ماں ہمتے نال امن تے جنگ بارے گلاں

کرن لگ پیندا اے پھیر ماں ہمتے کیترن نوں شیواں لین لئی کلرک نال قصبے وچ گھل دیندی اے۔ ماں ہمتے تے پادری نائی بارے گلاں کردے نیں تے ماں ہمتے پادری نوں بالن وڈھن دا آکھدی اے تے اوہ کہاڑے نال بالن وڈھن لگ پیندا اے۔ کچھ چرگروں کیترن ساریاں شیواں دھروندی اندر آؤندی اے اوس دے متھے تے پھٹ اے۔ ماں ہمتے پچھدی اے تیرے تے حملہ کس کیتا اے، مینوں تینوں کلیاں نہیں گھلنا چاہیدا سی۔ پھٹ ڈوگھانہیں میں پٹی بنھ دیندی ہاں۔ ایہ اک ہفتے تیکر ٹھیک ہو جاسی۔ پادری ماں ہمتے نوں آکھدا اے کہ ہن اوہ چیف نوں قبر وچ اتارن لگے نیں ایہ اک تاریخی لمحہ اے۔ ماں ہمتے اوس نوں آکھدی اے کہ ہاں میرے لئی اک تاریخی لمحہ اے جدوں میری دھی نوں پھٹ دتا گیا اے ہن اوس دی شادی نہیں ہو سسکدی۔ اوہ بچیاں بارے پاگل اے اوس دا گوٹکا پن وی جنگ پاروں ہو یا سی جدوں اوہ نکی سی تے اک سپاہی اوس دے مونہہ وچ کچھ پاء دتا سی میں سوکس چیز نوں کدی پھیر نہیں دیکھ سسکدی پرایلف کتھے اے، کوئی پتہ نہیں۔ جنگ تے لعنت!

ستویں جھاک کی..... ہائی وے تے: ماں ہمتے کیترن تے پادری ریہڑے نوں کچھ دے پئے نیں۔ ماں ہمتے آکھدی اے کہ میں جنگ نوں اپنے لئی خراب نہیں کراں گی۔ جے جنگ کمزوراں نوں تباہ کردی اے تے امن وی تے کمزوراں نال ایہو کچھ کردا اے جنگ لوکاں نوں بہتر پالدی اے پئی۔ پھیر ماں ہمتے گاؤن لگ پیندی اے۔

اٹھویں جھاک کی..... اک چھاؤنی: ریہڑے دے سامنے اک گھبرو تے اک مائی کھلوتے نیں جیہڑے ماں ہمتے نوں کچھ وچکن آئے نیں۔ گھٹی وچن دی آواز سن کے گھبرو اپنی ماں نوں پچھدا اے ماں توں سنی اے ایہ گھٹی دی آواز پچھوں اک آواز آؤندی اے ایہ امن دیاں گھنٹیاں نیں۔ ماں ہمتے امن دا سن کے بہت پریشان ہو جاندی اے تے آکھدی اے مینوں امن نہ دسو، جدوں میں ساریاں شیواں خرید کے رکھ لئیاں نیں۔ پادری ریہڑے دے تھلوں باہر آؤندا اے ماں ہمتے کیترن نوں آکھدی اے کہ توں کالا جوڑا پاء اساراں چرچ جانا اے۔ اسیں سوکس چیز دے دین دار ہاں بھانویں میں برباد ہوگئی ہاں مینوں امن دی خوشی اے۔ گھٹوگھٹ مینوں جنگ وچوں اپنے 2 بچے صحیح سلامت مل گئے نیں میں ہن اپنے ایلف نوں مل سسکدی ہاں۔ باہروں نائی ماں ہمتے نوں ملن آؤندا اے جس توں ہمتے اپنے پتر ایلف دا پچھدی اے۔ نائی آکھدا اے اوہ اے اتھے نہیں اپڑیا اوہ تے کل دا ٹریا اے نائی تے ماں ہمتے گل بات کرن لگ پیندے نیں۔

ماں ہمتے نائی نوں دسدی اے کہ اوس نوں پادری آکھیا سی کہ جنگ بند نہیں ہونی تے اوس بہت ساریاں شیواں خرید لئیاں نیں پر امن ہون نال مینوں بہت گھانٹا پے گیا اے۔ نائی پادری نال لڑدا اے کہ توں ماں ہمتے نوں غلط مشورہ کیوں دتا اے؟ ایسے چر نوں ایویت آجاندی اے جیہڑی نائی نوں پچھدی اے کہ اوہ اتھے کیہ پیا کردا اے؟ نالے ماں ہمتے نوں دسدی اے کہ اوہ کرنل نال ویاہ کر کے خود

وی کرئل بن گئی اے۔ ماں ہمتے بازار چلی جاؤندی اے تے کیترن نوں آکھدی اے کہ ایلف جدوں آوے گا تے اوس نوں کھاون پیون لئی کچھ دیویں۔ کچھ چرگروں ایلف آؤندا اے اس دے ہتھ بنھے ہوئے نیں۔ ایلف ماں ہمتے دا پچھدا اے، پادری دسدا اے کہ ماں قصبے نوں گئی اے۔ نائی سپاہیاں نوں پچھدا اے تسیں ایس نوں کتھے لے جاندا اے او پئے۔ سپاہی آکھدے نیں سولی چڑھاوون ایس امن وچ وی اوہو کم کیتا اے جیہڑا جنگ وچ کرسکدا سی۔ سپاہی ایلف نوں لے جاندا اے تے نال ای پادری وی جاندا اے۔ ماں ہمتے دے آون تے نائی اوس نوں ایلف دا دسدا اے تے ماں ہمتے نائی نوں اپنے نال رہن دا آکھدی اے۔ نائی تے کیترن ریہڑا کچھدے نیں تے ماں ہمتے گاؤندی اے۔

نوویں جھاکی Fichetelgebrige 1634ء: ماں ہمتے تے نائی اک گرگا گھر دے سامنے کھلوتے نیں۔ سیال دی اک دھندلی سویر دا ویلا اے۔ ماں ہمتے نائی نوں آکھدی اے پئی ایہ اک وسدا گھراے، کتا بھونک رہیا اے۔ جے اسیں اتھے کچھ گاؤں گائے تے اوہ اسانوں کچھ کھاون نوں دے دیسی۔ نائی ماں ہمتے نوں آکھدا اے کہ اوس نوں Utrecht توں اک چٹھی آئی اے کہ اوس دی ماں ہیضے نال مر گئی اے تے سرائے ہن میری ہوگئی اے آپاں دونوں اتھے چلے جائیے تے رل کے سرائے نوں چلائیے۔ نائی ماں ہمتے نوں آکھدا اے کہ کیترن نوں اتھے ریہڑے کول چھڈ جائیے پر ماں ہمتے اوس نوں آکھدی اے کہ اوہ کدی وی کیترن نوں کلیاں چھڈ کے نہیں جاسکدی۔ نائی ماں ہمتے نوں کلیاں کر کے آکھدا اے کہ سرائے بہت کئی تھاں اے اتھے تن لوگ نہیں رہ سکدے۔ ماں ہمتے جواب دیندی اے کہ میں سوچدی پئی ہاں کہ اسیں کیترن دا ویاہ کر دیں۔ نائی آکھدا اے مذاق نہ کر، ایس گوگئی ڈوری نال کون ویاہ کرسی؟ ماں ہمتے غصے وچ آجاندی اے تے نائی نوں آکھدی اے چپ کر اُچا نہ بول، اوہ ویکھ گرجے وچ بتی بلی اے۔ بلی بتی ویکھ کے نائی گاؤں لگ پیندا اے۔ گاؤں دے کافی چرگروں گرجے وچوں واج آؤندی اے اُتے آجاؤ ماں ہمتے تے نائی گرجے وچ چلے جاندا اے تے کیترن جیہڑی کہ نائی تے ماں ہمتے دیاں گلاں سن رہی ہوندی اے اپنی گنڈھ چک کے کدھرے جاوون لگدی اے۔ اپنے چرنوں ماں ہمتے کیترن لئی پیچنی دی پیالی لے کے آجاندی اے تے گنڈھ نال کیترن نوں جانداں ویکھ کے سب سمجھ جاندی اے تے ماں ہمتے کیترن نوں روکدیاں نائی دا سامان ریہڑے چوں باہر سٹ دیندی اے تے دونوں ماں ڈھی ریہڑے اگے جُت جاندیاں نیں۔

دسویں جھاکی جرمنی 1635ء: ماں ہمتے تے کیترن فوجاں دے وچکاروں ریہڑا کھچدیاں اک زمیندار دے ڈیرے اپڑدیاں نیں۔ اندروں گاؤں دی آواز آؤندی اے پئی ماں ہمتے تے کیترن گاؤں سنن لئی رُک جاندیاں نیں۔ گاؤں مکن نال پھیر ریہڑے اگے جُت کے ٹر پیندیاں نیں۔

گیارہویں جھاکی اک کچے ڈیرے تے 1636ء: ماں ہمتے اپنی ڈھی کیترن نالوں وکھ ہوگئی اے۔ کیترن اک کچے ڈیرے تے ہے، کول ای ویہڑے وچ ریہڑا کھلوتا اے۔ تن سپاہی تے

اک لیفٹیننٹ گھر دا بوہا کھڑکاؤندے نیں۔ بڈھے واہی وان دا چھوہر بوہا کھولدا اے تے سپاہی اوس نوں پھڑ لپندے نیں۔ بڈھا واہی اگے ہو کے اوہناں نوں دسدا اے کہ ایہ ساڈا پتر اے تے ایہ گوگی کڑی کیترن اے۔ جس دی ماں پنڈ وچ شیواں خریدن لئی گئی اے۔ اوہ آکھدے نیں سانوں اک بندہ چاہیدا اے جیہڑا سانوں راہ دے۔ چھوہر راہ دسن توں انکار کردیندا اے۔ اک سپاہی اوہناں دے ڈنگر نوں کوہن دی دھمکی دیندا اے جس پاروں چھوہر اوہناں نوں راہ دسن لئی تیار ہو جاندا اے۔ اوہناں دے جاون توں بعد بڈھے واہی وان تے بڈھی جنی تے کیترن نوں پتہ لگدا اے کہ ایہ کیتھولک فوجی نیں جیہڑے رات دے ہنیرے وچ ستے ہوئے لوکاں نوں مارن لگے نیں۔ اوہ گلاں کردے نیں کہ اسیں ایہناں نوں کیویں اٹھاسکدے ہاں۔ ایہنے چروچ کیترن اپنے ریہڑے چوں ڈھول کڈھ کے کوٹھے تے چڑھ جاندی اے تے پوڑی وی اُتے سچ لپندی اے۔ کیترن دے ڈھول و جاون نال مائی تے بڈھا واہی وان پریشان ہو جاندا اے۔ ایہنے چروچ لیفٹیننٹ تے سپاہی وی واپس مڑاؤندے نیں اوہ سارے رل کے کیترن نوں ڈھول و جاون توں روکدے نیں پر کیترن ڈھول و جائی جاندی اے۔ لیفٹیننٹ کیترن نوں لالچ دیندا اے کہ اوہ کیترن تے اوس دی ماں نوں کجھ نہیں آکھسن پر کیترن نہیں رُکدی۔ سپاہی اوس نوں گولی مارن دی دھمکی دیندا اے کہ کیترن نہیں رُکدی۔ اخیر لیفٹیننٹ کیترن نوں گولی مار دیندا اے تے اوہ وچاری ڈگدی ڈگدی ڈھول و جائی جاندی اے۔ کیترن دے ڈگن نال ای پنڈ وچ گھنٹیاں وچن دی واج آون لگ پیندی اے تے اک سپاہی آکھدا اے اوہ اپنا کم کر گئی اے۔

بارہویں جھاک واہی وان ٹبر دے گھر: ماں ہمتے کیترن دی لوتھ ریہڑے سامنے دھری بیٹھی اے۔ واہی وان ٹبر نال کھڑا اے تے ماں ہمتے نوں آکھدا اے فوج دا صرف اکو دستہ پکھے رہ گیا اے توں ایتھوں نکل جانیس تے توں ایتھوں نہیں نکل سکتا۔ ماں ہمتے آکھدی اے خورے سستی ہوئی اے تے گاؤن لگ پیندی اے۔ واہی وان ٹبر آکھدا اے جے توں نفع پاروں شہر نہ جاندی تے خورے کیترن بچ جاندی۔ ہن ایہ سستی نہیں مری ہوئی اے۔ ہن تیرا کوئی بال وی نہیں پچیا۔ ماں ہمتے دسدی اے نہیں میرا ایلف زندہ اے۔ واہی وان آکھدا اے تے جا پھیر اوس نوں لہجے تے کیترن نوں اتھے چھڈ جا اسیں ایں نوں دفنا دیوال گے۔ ماں ہمتے اوہناں نوں کفن دفن دا خرچہ دے کے اک فوجی دستے پکھے گاؤن گاؤندیاں ریہڑا سچھی جاندی اے۔

کھیڈ دا خلاصہ پڑھ کے کدی وی کھیڈ نوں سمجھیا نہیں جاسکدا کیونکہ کھیڈ تے کھیڈ ای ہوندی اے۔ کھیڈ وچ ماں ہمتے دی بہادری تے دلیری دکھائی گئی اے کیویں اوہ اپنے بال بچیاں نال جنگ وچ اوکڑاں دا مقابلہ کردی اے۔ ایس ڈرامے راہیں بریخت ہوراں معاشرے وچ وسن والے کرداراں تے بڑی چنگی طرحاں روشنی پائی اے تے ایس ڈرامے دے اہم کرداراں ماں ہمتے، کیترن، ایلف تے سوکس چیز توں اڈ کجھ ہور کردار وی نیں جیہڑے کہ ساڈے معاشرے وچ رہن والے عام کردار نیں جیویں کہ

نائی، پادری، سارجنٹ تے کچھ پنڈ دے عام کردار نیں۔

ایہ کردار اپنے فائدے لئی ماں بہتے نال جڑے ہوئے نیں تے ایہناں کرداراں دا شمار مطلب پرست لوکاں وچ کرسکدے ہاں جیویں کہ سارجنٹ ماں بہتے دے گھبروتے جوان پتراں نوں وکھ کے اوہناں نوں اپنی فوج وچ بھرتی کرن لئی ماں بہتے دے نیڑے آؤندا اے تے اپنا مطلب کڈھن توں بعد پھیر ڈرامے وچ کدھرے دکھائی نہیں دیندا۔ ایویں ای نائی دا کردار اے جیہڑا کہ جنگ بند ہوون توں بعد جدوں فوج دے کسے کم دا نہیں رہندا تے اوہنوں پتہ لگ جاند اے کہ اوس دا کوئی ہوڑھکانہ نہیں رہ گیا تے اوہ وی ماں بہتے دے کول آن پناہ لیندا اے۔ ایس طرحاں پادری وی جنگ وچ اپنا روپ وٹا کے ماں بہتے دے نال نال ای رہندا اے پر پادری دا کردار دو جیاں کرداراں نالوں کچھ وکھرا اے کیوں جے پادری پورے ڈرامے وچ کدی وی ماں بہتے تے اوس دے بالاں دا بُرا نہیں سوچدا تے نہ ای پادری پاروں ماں بہتے نوں کوئی تکلیف ہوندی اے بلکہ پادری جدوں وی کچھ کردار اے ماں بہتے تے اوس دی اولاد لئی بہتر کردار اے۔

ایسے طرحاں پنڈ دے عام لوکاں دے کچھ کردار نیں جیہڑے کہ ڈر پوک تے اپنا فیدہ سوچن تے اپنے نقصان توں ڈرن والے کردار نیں جیہڑے ہر ویلے اپنے بارے ای بہتر سوچدے نیں تے دو جیاں دی بہتری یاں بھلائی لئی اپنا کچھ گواون لئی کدی وی راضی نہیں ہوندے۔ ڈرامے وچ بریخت ہوراں مذہب دے اثرات لوکاں تے معاشرے اُتے بڑی چنگی طرحاں دکھائے نیں نالے ایہ وی دسیا گیا اے کہ کیویں ایس دنیا وچ مذہب دا غلط ورتار اکتیا جاند اے۔ ماں بہتے دے کردار راہیں ایہ دسیا اے کہ انسان نوں کدی وی ہمت نہیں ہارنی چاہیدی بلکہ اوکھے سوکھے حالات دا بڑی بہادری تے دلیری نال مقابلہ کرنا چاہیدا اے۔

ایس ڈرامے دی سب نالوں وڈی خوبی ایہ اے کہ ایہ حقیقت دے بہت قریب ترین اے۔ بیشک ایہ ڈرامہ لکھدیاں ہونیاں بریخت دے ذہن وچ یورپی معاشرہ تے یورپی جنگ سی پر ایہ ڈرامہ ہر اوس ملک تے معاشرے دا ترجمان اے جتھوں دے لوک حالت جنگ وچ نیں۔ بریخت نے ایس ڈرامے راہیں تن قسماں دے لوکاں نال تعارف کرایا اے تے دنیا دے ہر معاشرے وچ ایہو تن قسماں دے لوک تہانوں ملسن۔

سب نالوں پہلا نمبر خود غرض تے مطلب پرستیاں دا اے جیہڑے ہر ویلے لوکاں نوں تکلیف دے کے اپنا سکھ لیکھدے نیں۔ ایہو جیہے لوک تہانوں سب نالوں بہتے ملسن۔ ایہو جیہے لوک اپنے فیدے لئی سب کچھ کرن لئی تیار ہو جاندے نیں۔ ایہناں دے نیڑے صرف روپیہ پیسہ تے اقتدار ای جیون دی گھل کمائی ہے۔ ایہ لوک اقتدار حاصل کرن لئی اپنا گدے نیں کہ اپنے فیدے لئی کئی معصوماں دیاں زندگیاں نال کھیڈ جاندے نیں۔ اصل وچ ایہ لالچی، کمینے، دولت تے اقتدار دے بھکھے لوک نیں

جیہناں دی ہوس کدی وی پوری نہیں ہوسکدی۔ ڈرامے وچ کمانڈر دا کردار خود غرض لوکاں دا ترجمان اے جیہڑا ایلف نوں ظلم کرن دا آکھدا اے:

”کمانڈر: میرے پتر ایلف ایہ لے میرے پسند دی شراب تے ایہ شراب اوس لئی اے جیہڑا ساڈے ایڑ دا رکھوالا اے تے خدا دا منن والا اے ہن مینوں دس توں کیویں کسماناں نوں پھسایا تے 20 ڈھگے کھوہ لئے۔

ایلف: میں اوہناں دے ڈھگیاں دا مل اٹخ لایا جیویں میں مل لینا چاہندا ہاں۔ ایس گل اوہناں نوں سوچن تے مجبور کردتا تے جدوں اوہ اپنے سر پھڑی بیٹھ سن میں اپنی تلوار کڈھی تے اوہناں دے ٹوٹے کردتے۔ لوڑ کوئی قانون نہیں جان دی۔ آہو! کمانڈر: توں اوہناں نوں چنگی وجہ پاروں ماریا اے ساڈے ساتھی بھکھے سن تے توں اوہناں نوں کھاؤں نوں دتا اے۔ ایہ بائبل وچ نہیں پرتوں جو دی کیتا اے پتر میرے لئی کیتا اے، لے شراب پی۔“ (13)

بریخت دے ڈرامے وچ ایس قسم دے لوک حکمراناں تے فوج دی شکل وچ دکھائی دیندے نیں۔ حکمران اپنی حاکمی ودھاؤں لئی غریب تے معصوم عوام دیاں جاناں نال کھلواڑ کردے پئے نیں تے فوج دے وڈے افسر حالت جنگ وچ وی فوجی اسلحہ ویچدے دکھائی دیندے نیں۔

دوہے نمبر تے اوہ لوک نیں جیہڑے اپنے فیدے دے نال نال اپنے دل وچ عوام تے دو جیاں لوکاں لئی محبت تے ہمدردی وی رکھدے نیں۔ ایہو جیسے لوک اپنا فیدہ تے چاہندے نیں پر ایہ اپنے فیدے لئی کدی کسے دوہے دا نقصان نہیں کردے۔ ایس دی مثال ڈرامے دا سب نالوں اہم کردار ماں ہمتے دا ہے۔ جیہڑی نہ صرف جنگی حالات وچ اپنے بالاں لئی روزی روٹی کماندی اے بلکہ اپنے دل وچ وطن تے عام عوام لئی ہمدردی وی رکھدی اے جیہڑی اپنے فیدے لئی کدی وی دو جیاں دا بُرا نہیں سوچدی۔ ڈرامے وچ جدوں اک فوجی افسر اپنی ہوس تے لالچ پوری کرن لئی ماں ہمتے کول گولیاں وچن لئی آندا اے تے ماں ہمتے اوس توں گولیاں لین توں انکار کردیندی اے تے نالے اوس نوں آکھدی اے کہ جے توں گولیاں وچ دیسیں تے تیرے جوان کس شے نال لڑن۔ بھاویں ماں ہمتے ہر ویلے اپنے کاروبار دی فکر وچ رہندی اے پر اوہ اک حقیقت پسند بہادر کاروباری عورت ہون دے نال نال اپنے دل وچ ماں دی ممتا تے وطن دی محبت وی رکھدی اے۔ جدوں اوس دے پتر سوکس چیز نوں چھڈن لئی فوجی افسر دو سو گلیڈرز رشوت منگدے نیں تے اوہ اپنے پتر لئی اپنا ریہڑا وچ دیندی اے پر افسوس اوہ اپنے پتر نوں اوہناں ظالماں توں نہیں بچاسکی۔

تبیجی قسم دے اوہ لوک نیں جیہڑے لوکاں دی بہتری تے وطن دی خاطر اپنی جان وی قربان کر دیندے نیں۔ ایہو جیسے لوک کسے وی موقع تے اپنا مفاد نہیں ویکھدے۔ اوہناں دی زندگی دا مقصد

صرف عوام دی بہتری ہوندا اے۔ ایس دی سب نالوں بہتر مثال ماں ہمتے دی دھی ”کیترن“ اے جیہڑی گوگی ہون دے باوجود اپنی جان دے کے پنڈ دے لوکاں نوں مرن توں بچالیندی اے۔ لیفٹیننٹ اوس نوں بڑی لالچ دیندا اے پئی ڈھول نہ وجاتے کوٹھے توں تھلے آجا، اسیں تیری ماں نوں کجھ نہ آکھساں۔ پروہ نہ اپنی جان دی پرواہ کردی اے تے نہ ای لوکاں دیاں زندگیاں دا سودا کردی اے۔ اوہ ڈھول وچاندیاں ای اپنی جان تے دے دیندی اے پرستے ہوئے پنڈ دے لوکاں نوں جگا کے مرن توں بچالیندی اے۔

بریتخت ویہویں صدی عیسوی دے مشہور شاعر تے ڈرامہ نگار سن تے اوہناں دے ڈرامیاں وچ جیہڑی سب نالوں وڈی خوبی اے اوہ ایس ڈرامے وچ وی پڑھن والیاں نوں ملدی اے تے اوہ خوبی زندگی تے حقیقت دے قریب تر ہون دی اے۔ ایہ تاریخی ڈرامہ اے جس وچ ماں ہمتے دی صورت وچ اک ایہو جیہا کردار دکھایا گیا اے جو بڑی دلیری نال مرداں دے معاشرے وچ جنگی حالات، بے وطنی، سردی گرمی دی شدت تے بھکھ دکھ دا مقابلہ کردی اے۔ تقریباً 100 ورہے گزرن توں بعد وی پڑھن والیاں نوں انج گدا اے جیویں ایہ ڈرامہ آج دے معاشرے دے جنگی حالات دسدا پیا اے۔ اصل وچ بریتخت نے معاشرے دے لوکاں دے ذہناں دی عکاسی کیتی ہوئی اے۔ حالت جنگ ہووے بھاریں حالت امن، سانوں معاشرے وچ ایہو جیہے تن قسماں دے لوک ملسن۔ ایس لئی ایس ڈرامے دا اطلاق اساں ہر ویلے تے ہر معاشرے تے کر سگدے ہاں۔

ڈرامے دیاں فنی خوبیاں دے لحاظ نال ایہ ڈرامہ اک مضبوط پلاٹ رکھدا اے۔ ایس دا موضوع عام رومانیت توں ہٹ کے ہے۔ ایس دے نال نال ایس دی دلچسپی پڑھن والیاں نوں اکتاہٹ دا شکار نہیں ہون دیندی تے ایس دا ہر کردار حقیقت دے بہت نیڑے اے۔ کوئی وی کردار اپنی حد توں باہر نہیں جانداتے نہ ای کوئی کردار بناوٹی گدا اے۔ ہر پیشے دا ہر کردار زندگی دے بہت نیڑے اے۔ ایہ بریتخت دی اک انمول تے آفاقی لکھت اے جیہڑی علم و ادب وچ اپنی مثال آپ اے۔

ایہ ڈرامہ بریتخت ہوراں کارل مارکس نوں پڑھن جانن توں بعد لکھیا اے تے ایس وچ سانوں اوہناں دا مارکسی رنگ بڑی جنگی طرحاں دکھائی دیندا اے۔ ایس ڈرامے وچ حکمران طبقے دے مظالم عام عوام تے دکھائی دیندے نیں تے ماں ہمتے دا کردار عام عوام دا اوہ بہادر کردار اے جیہڑا اپنی پوری حیاتی پردیس وچ تے سرد گرم موسماں وچ تے عام حالات تے جنگی حالات وچ ہر ویلے محنت مزدوری کردا نظر آؤندا اے تے دوجی طرف اوہ ظالم طبقہ اے جیہڑا صرف اپنے ذاتی مفاد لئی مذہب دے ناں تے لوکاں نوں لڑوائی جاند اے۔ پڑھن والیاں نوں ایس ڈرامے وچ محنت کشاں دیاں تکلیفاں، پردیسیاں دے دکھ، غریباں تے مسکیناں دیاں ہاواں تے حاکم طبقے دے ظلم و کھاون دی بڑی

بریتخت ہوراں کھیڈ وچ حاکم طبقے دے ماڑیاں نمائیاں اتے ہوون والے ظلم و کھاون دی بڑی

سوئی جدوجہد کیتی اے تے نال ای ماں ہمتے دے کردار دی صورت وچ بہادر کردار نوں پیش کیتا اے جیہڑا ہر ظلم دے خلاف بغاوت کردا اے تے نعرہ حق بلند کردا اے۔ جیویں کھیڈ دی پہلی جھاک وچ سارجنٹ ماں ہمتے دے پترنوں فوج وچ بھرتی کرن لئی زبردستی لے جاوَن دی کوشش کردا اے تے ماں ہمتے اوس نوں انج جواب دیندی اے:

”ماں ہمتے: میرے پتراں لئی سپاہی دا جیون نہیں۔ ایہ جدوں تیکر لڑائی وچ رہسن کدی خوش نہ ہوسن۔

(ریکروٹنگ افسرنال) آتوں تے میں چھیاں پھڑن چلے، چھیرے نے کیڑے نوں آکھیا۔“ (14)

ریکروٹنگ افسر تے سارجنٹ ماں ہمتے دے جوان تے گھبر و پتراں نوں ویکھ کے زبردستی فوج وچ بھرتی کرن دا سوچدے نیں پر ماں ہمتے ایس ظلم تے جبر تے چپ نہیں ہوندى سگوں ایس ظلم دے خلاف اپنی آواز بلند کردی اے تے جدوں ریکروٹنگ افسر فوج وچ ملن والیاں سہولتاں بارے ماں ہمتے دے پتراں نوں دسد اے تے ماں ہمتے اوس دی چالاکی دا جواب بڑے سوہنے ڈھنگ نال دیندی اے تے ریکروٹنگ افسر نوں آکھدی اے کہ توں میرے پترنال انج دا ای سلوک کر رہیا ایں جیویں اک چھیرا کیڑے نال کردا اے۔ ماں ہمتے دیاں گلاں سن کے ریکروٹنگ افسر تے سارجنٹ سمجھ جاندا نیں پئی ماں ہمتے اپنی آسانی نال اوہناں دیاں گلاں وچ آون والی نہیں۔ ماں ہمتے گل کیتی اے چھیرے تے کیڑے دے رل کے چھیاں پھڑن دی، بظاہر تے چھیاں پھڑناں چھیرے تے کیڑے دا رلوں کم لگدا اے پر اصل وچ ایہ کم سارا کیڑے دا ای ہوندا اے۔ چھیرا تے اوہ ظالم طبقہ اے جیہڑا مظلوم عوام دا خون چوس دا اے۔

کھیڈ دی تیجی جھاک وچ جدوں اک فوجی افسر گولیاں دے بدلے شراب لین لئی آؤندا اے تے ماں ہمتے کیویں اوس بے ضمیر نوں چنگا مندا آکھدی اے۔

”افسر: میں تینوں 2 گلدز دیاں گولیاں دین نوں تیار ہاں۔ بہت ای سستیاں کیوں بے مینوں پسیاں دی لوڑ اے۔ کرنل تن دنوں توں افسراں نال پیندا پیا اے تے ساڈی شراب مک گئی اے۔

ماں ہمتے: ایہ گولیاں فوج دیاں نیں تے بے فوج نے ویکھ لئیاں تے میرا کورٹ مارشل ہو جاسی۔ تسیں حرامی اپنیاں گولیاں وچپدے او تے پھیرا پنے سپاہیاں نوں بغیر اسلحے دے لڑن لئی جنگ وچ گھلدے او۔“ (15)

افسر جنگ وچ شراب پی رہے نیں تے اسلحہ وچ کے اوہناں لئی شراب دا بندوبست کیتا جارہیا اے۔ ماں ہمتے ایس ظلم دے خلاف بولدی اے۔ فوجی افسر نوں چنگا مندا آکھدی اے کہ تسیں حرامی

افسر گولیاں وینچ کے عیاشی کردے پئے اوتے اپنے سپاہیاں نوں بغیر گولیاں توں جنگ وچ لڑن لئی گھل دیندے او۔ اک پاسے اوہ ظالم طبقہ اے جیہڑا جنگ توں باہر بہہ کے شراباں پی رہیا اے تے جدوں شراب مک رہی اے تے اوہ سپاہیاں دا اسلحہ وی وینچدے نیں پئے۔ جدوں کہ دوجے پاسے اوہ ماڑے فوجی نیں جیہڑے حکمران طبقے دی لائی ہوئی جنگ وچ لڑ وی رہے نیں تے اوہناں نوں کھاؤن پین دیاں بنیادی شیواں تک نہیں ملدیاں پیاں سگوں جس اسلحے نال اوہناں لڑائی کرنی اے اوہ وی عیاشی لئی وینچیا جا رہیا اے۔ حکمران طبقے دیاں جنگ دی حالت وچ وی پوریاں عیاشیاں نیں جدوں کہ مظلوماں نوں لوڑیںدیاں شیواں توں وی محروم کیتا جا رہیا اے۔

جدوں فوج ماں ہمتے دے پتر نوں پھڑ لیندی اے تے اوس نوں چھڈن لئی 200 گلڈرز وی منگدی اے وچاری ماں ہمتے اپنے پتر دی جان بچاؤن لئی 200 گلڈرز وی دیون لئی راضی ہو جاندی اے: ”ایو بیت: اوہ نہیں منن گے پر میں کوشش کردی ہاں۔ بہتر نہیں اسیں 200 گلڈرز

اوہناں نوں دے دیئے؟

ماں ہمتے: (مایوس) میں 200 گلڈرز نہیں دے سکدی میں 30 سالوں توں کم کردی پئی ہاں۔ ایہ کیترن 25 سالوں دی ہوگئی اے تے میں ایس دی شادی وی نہیں کیتی۔ مینوں کلیاں چھڈ دے۔ 120 گلڈرز نہیں تے کوئی سودا نہیں۔

ایو بیت: اوہ نہیں من دے پئے فیصلے دا ڈھول وچن والا اے۔ میں 150 گلڈرز آکھے نیں پر اوہ نہیں مندے پئے میں بڑے وخت نال کچھ ویلا لے کے آئی ہاں ماں ہمتے: اوہنوں دس میں 200 گلڈرز دے دیساں..... بس!، (16)

ماں ہمتے دا پتر فوج نے پھڑ لیا اے تے اوس نوں مارن لگے نیں۔ ایو بیت ماں ہمتے نوں آکھدی اے کہ توں اپنا ریہڑا وینچ کے افسراں نوں 200 گلڈرز دے دے تے اوہ تیرے پتر دی جان بخش دیسن۔ پہلاں تے ماں ہمتے آکھدی اے کہ ریہڑا میرے 30 ورہیاں دی کمائی اے، ایس نوں وینچ کے میں 200 گلڈرز افسراں نوں دے دے تے اپنی 25 ورہیاں دی دھی کیترن نوں کیویں ویہ سال۔ میں اپنے پتر نوں چھڈاؤن لئی 120 گلڈرز دے دیساں۔ ایو بیت افسراں نال گل کردی اے پر جدوں افسر نہیں مندے تے مجبور ماں ہمتے اپنے پتر نوں بچاؤن لئی 200 گلڈرز دیون لئی تیار ہو جاندی اے۔ اک پاسے مظلوم طبقے دی 30 ورہیاں دی کمائی اے جیہڑی اک پل وچ ظالم طبقہ کھو رہیا اے۔ بریخت ہوریں دس دے پئے نیں کہ کیویں ظالم طبقہ مظلوماں نوں اپنے جال وچ پھسا کے سب کچھ کھو لیندا اے۔ کھیڈ دی چوتھی جھاک وچ ماں ہمتے فوج دے ظلم توں تنگ آکے شکایت کرن لئی جاندی اے پر کلرک اوس نوں کیپٹن تیکر اپڑن ای نہیں دیندا:

ماں ہمتے: میں بے گناہ ہاں جے میں شکایت نہ کراں تے میرا ضمیر مینوں ملامت

کردا رہی۔ اوہناں اپنیاں تلواراں نال میرے ریڑھے دی ہر شے توڑ دتی اے
تے میرے توں 5 ہیلر جرمانہ وی منگیا اے۔

کلرک: تیرے لئی چنگا اے اپنے آپ نوں پھسانہ، ساڈے کول ہتھے ریڑھے
نہیں نیں، بہتر اے توں جا کے کم کرتے بے ضمیر ہو کے جرمانہ دے دیا کر۔“ (17)

طاقتور ماڑے تے ظلم وی کردا اے اوس دے کاروبار نوں نقصان وی پہنچاندا اے تے اوس
دی خون پسینے دی کماٹی وچوں کھوہ کھس وی کرن توں نہیں مڑدا۔ جے کوئی مظلوم غلطی نال شکایت کرن ٹر
جاوے تے حکمران طبقے دے درباری مظلوم دی شکایت حاکم تک جان ای نہیں دیندے۔ ماں ہمتے نال
وی انج ای ہور ہیا اے۔ فوجی افسر اوس دے ریڑھے تے آ کے توڑ پھوڑ وی کردے نیں۔ مفت شراب
وی پیندے نیں تے نالے جرمانہ وی منگدے نیں۔ ماں ہمتے ایس ظلم دے خلاف آواز اُچی کردی اے
تے کیپٹن نوں شکایت کرن لئی جاندی اے پر کلرک ماں ہمتے نوں کیپٹن تیکر اپڑن ای نہیں دیندا تے اوس
نوں آکھدا اے توں بے ضمیر ہو کے سب کچھ برداشت کیتی جا جے توں افسراں دے خلاف شکایت کیتی
تے اوہناں نے تیرا کاروبار بند کرا دینا اے تے توں پھس جاسیں۔ تیرے لئی چنگا اے توں شکایت نہ کر
تے بے ضمیر ہو کے جرمانہ دے دیا کرتے انج ای کم نوں چلائی جا۔
چھیویں جھاکی وچ ماں ہمتے جنگ توں تنگ ہو کے دل دا ابال کڈ دی اے۔

ماں ہمتے: میرے لئی اک تاریخی لمحہ اے جدوں میری دھی نوں اکھ اُتے پھٹ دتا
گیا اے۔ ہن اوس دی شادی نہیں ہو سکدی اوہ بچیاں بارے پاگل اے حتیٰ کہ
اوس دا گونگا پن وی جنگ دی وجہ نال ہو یا سی۔ جدوں اوہ کئی سی تے اک سپاہی
نے ایس دے منہ وچ کچھ پاء دتا سی۔ میں سوکس چیز نوں کدی پھیر نہیں ویکھساں
تے میرا ایلف کتھے ہے خدا بہتر جاندا اے۔ جنگ تے لعنت!“ (18)

ماں ہمتے دی دھی دی اکھ تے اک شرابی فوجی پھٹ دے دیندا اے جدوں اوہ پنڈ چوں کچھ
شیواں لے کے آرہی سی تے جنگ وچ ای ایس نوں اک فوجی نے ایس دے مونہہ وچ کچھ پا کے گونگا
پن دتا سی۔ ماں ہمتے دا نکا پتر جنگ وچ ای وچھڑیا تے وڈے پتر ایلف دا وی کچھ پتہ نہیں لگدا پیا کہ
جنگ اوس نوں کس پاسے لے گئی اے تے ماں ہمتے ایس جنگ تے لعنت بھیجی اے۔ ظالم طبقے نے
اپنی ہوس لئی مظلوم عوام نوں حالت جنگ وچ رہن تے مجبور کیتا ہو یا اے۔

کھید دی اٹھویں جھاکی وچ جدوں کچھ چرلئی جنگ بند ہو جاندی اے تے نائی پھیر ماں ہمتے کول آجاندا
اے تے جدوں نائی پادری نوں ماں ہمتے نال ویکھدا اے تے اوہ اوس توں برداشت نہیں ہوندا تے نائی
ماں ہمتے کولوں پادری نوں دُور کرن دی کوشش کردا اے:

”نائی: مینوں سمجھ نہیں آؤندی پئی توں مصیبت وچ کیوں پیندا پیا ایں؟ تینوں

کوئی ہو رمبر نہیں لکھنا ہن تینوں کون آکھدا پیا اے کہ توں خطرے والی زندگی گزار۔
میرے کول تیرے نال کرن لئی اک گل اے۔

پادری: تیرے کول؟

نائی: ہاں! توں اک سوانی نوں سچھا دتا کہ فالتو شیواں خرید لوے کیونکہ جنگ
بند نہیں ہوئی۔

پادری: میں سمجھ دا پیا ہاں ایس توں تیرا کیہ مطلب اے؟

نائی: ایہ چنگا سمجھ نہیں توں کیویں غلط مشورہ دے سکدا ایں؟ تے دوجے
لوکاں دے کم وچ دخل اندازی کر سکدا ایں۔“ (19)

جنگ بند ہو جاوَن نال نائی دی فوج نوں لوڑ نہیں سی۔ جدوں نائی کول کوئی ٹھکانہ نہ رہیا تے
اوس ماں ہمتے ول پرتن دا سوچیا پراس ویکھیا کہ ماں ہمتے کول پہلاں اک پادری رہ رہیا سی۔ نائی سوچیا
کہ ماں ہمتے اپنے نال دو بندیاں نوں تے نہیں رکھ سکدی ایس لئی اوس نے ماں ہمتے سامنے پادری نوں
مند اٹا بت کرنا شروع کر دتا تاں بے پادری نوں مندا سمجھ کے ماں ہمتے ایتھوں کڈ دیسی۔
بریخت ہوراں اتھے دوگلاں بیان کیتیاں نیں۔ اک ایہ کہ جدوں حاکم میل نوں کسے بندے
دی لوڑ نہیں رہندی تے اوہ اوس نوں مکھن وچوں وال وانگوں کڈھ سڈے نیں۔ دوجی گل ایہ ہے کہ کجھ
لوک اپنے فیدے لئی دو جیاں دیاں جڑاں وڈھ دیندے نیں جیویں نائی ماں ہمتے کول رہن لئی پادری نوں
مند اٹا بت کرن وچ لگ پیندا اے تاں بے ماں ہمتے اوس نوں اوتھوں کڈھ دیوے۔
یارھویں جھاکی وچ فوج رات دے ہنیرے وچ ستے ہوئے پنڈ دے لوکاں تے حملہ کرن لئی
آؤندی اے۔ اک گھر دا بوہا کھڑکاندے نیں تاں بے ایہناں نوں کوئی ایہو جیہا لکھ جاوے جیہڑا ایہناں
نوں پنڈ تیکر لے جاوے۔

”لیفٹیننٹ: میں آکھیا رولا نہ پاؤ بے واج کڈھی تے سر پاڑ دیساں۔ سانوں لوڑا اے

اک جنے دی جیہڑا سانوں راہ دکھاوے (اوہنے چھوہرول سینئر کیتی) ایدھر آوے!

چھوہر: مینوں راہ نہیں آؤندا۔

سپاہی: ایہنوں راہ نہیں آؤندا۔ ہاہا!

دوجا سپاہی: مینوں پتہ اے ایہدا دماغ کیویں ٹھیک کرنا اے۔ دو گائیں تے اک

ڈھگ۔ بے توں سدھانہ ہو یا تے میں تیرے ڈنگر کوہ دینے نیں۔

چھوہر: نہ ڈنگر نہ ماریں۔

واہی وان جنانی: ڈنگراں شودھیاں دی جان بخش دیوا سیں بھکھے مر جاو ساں۔

سپاہی: میرا خیال اے پہلاں ڈھگے ول ہوواں۔

چھوہر: میں پنڈ داراہ دسدا ہاں۔“ (20)

فوج نے سٹے ہوئے پنڈ دے لوکاں نوں مار مکاؤن دا منصوبہ بنایا اے پر فوج اوس علاقے توں واقف نہیں اوہناں نوں ایہو جیسے بندے دی لوڑ اے جیہڑا اوہناں نوں پنڈ تیکر لے جاوے تے اوہ سٹے ہوئے لوکاں تے حملہ کر سکے۔ ایس لئی اک لیفٹیننٹ تے تن فوجی جنگل وچوں نکل کے اک گھر وچ جاندے نیں جتھے اوہناں نوں اک چھوہر ملدا اے جیس نوں اوہ پنڈ تیکر لے جاوے دا آکھدے نیں جیہڑا سمجھ جاند اے کہ ایہ کیتھولک فوج اے جیہڑی سٹے ہوئے پنڈ والیاں تے حملہ کرن لئی پنڈ جانا چاہندے نیں۔ پہلاں تاں چھوہر جاون توں انکار کر دیندا اے پر جدوں فوجی اوہناں دے ڈنگراں نوں مارن دی دھمکی دیندے نیں تے اوہ وچارا فوج نوں پنڈ تیکر لے جاوے لئی راضی ہو جاند اے۔

بریتخت ہوراں دسیا اے کہ ظالم اپنا مقصد حاصل کرن لئی رونا کوگر جاند اے کہ بے زبان مال ڈنگروں وی جاون مارن تک چلا جاند اے تے نالے حکمران تے ظالم طبقے نوں پتہ ہوندا اے کہ غریب تے مظلوم دی کیہ کمزوری اے۔ کدیں اوہ ماں ہمتے کولوں 200 گلڈرز دی وڈی لئی اوس دے پتر نوں مارن دی دھمکی دیندے نیں تے کدی واپسی وان چھوہر توں اپنی گل مناوے لئی اوس دے مال ڈنگروں مارن دی دھمکی دیندے نیں۔

ایسے ای جھاک دی دے اخیر تے جدوں کیترن نوں پتہ لگدا اے کہ کیتھولک فوج سٹے ہوئے پنڈ والیاں تے حملہ کرن چلے نیں تے اوہ ریہڑے وچوں ڈھول لے کے کوٹھے اُتے چڑھ جاندی اے تے زور زور نال ڈھول کٹن لگ پیندی اے۔ ڈھول دی واج سن کے فوجی تے چھوہر واپس آ جاندے نیں۔ لیفٹیننٹ اوس نوں ڈھول وچان توں روکدا اے۔

”لیفٹیننٹ: ڈھول تھلے سٹ دے میں تینوں حکم دیندا پیا ہاں۔ (کیترن ڈھول

وجائی جاندی اے)

لیفٹیننٹ: پوڑی کتھے اے؟

بڈھا: کوٹھے اُتے کھچ لئی اے اوس۔

لیفٹیننٹ: بندوق لیاؤ میں ایہوں جاونوں مار دیساں۔ جے توں ڈھول وچانا بند نہ

کیتا تے اسیں تیرا ریہڑا بھن دیساں۔ (کیترن ڈھول وجائی جاندی اے)

لیفٹیننٹ: اوہناں نوں تیری واج نہیں پئی جاندی تے ہن اسیں گولی چلاوے لگے

ہاں۔ تیرے کول اخیر لا موقع اے ڈھول تھلے سٹ دیو۔ (کیترن ڈھول وجائی

جاندی اے۔ گولی چلی، کیترن نوں وجی اے۔ اوس 2 تن ڈگے مارے تے ہولی

ہولی ڈگ جاندی اے۔ پر آخری ڈگے نال ای شہروں گھنٹیاں وچدیاں نیں۔)

سپاہی: اوہ اپنا کم کر گئی اے۔“ (21)

کھیڈ وچ کیترن دی صورت وچ معاشرے دا اوہ بہادر کردار دکھایا گیا اے جیہڑا ظالم طبقے دی کسے چال وچ نہیں پھسدا تے ہر حالت وچ اپنے مقصد تے قائم رہندا اے چاہے اوس نوں اوہدی کئی وی قیمت ادا کرنی پوے۔ جیویں جدوں کیترن پنڈ دے لوکاں نوں جگاؤن لئی کوٹھے تے چڑھ کے ڈھول و جاؤن لگ پیندی اے تے لیفٹیننٹ کدی اوس دے ریہڑے نوں بھنن دی دھمکی دیندا اے تے کدی اوس نوں جان توں مارن دی پر اوہ کسے وی شے دی پروا نہیں کردی تے اپنے مقصد تے ڈٹی رہندی اے۔ اوہ اپنی جان دے دے پنڈ دے لوکاں نوں جگا کے مرن توں بچالیندی اے۔ پر افسوس اچکل دے مادی معاشرے وچ کیترن ورگے کردار بہت گھٹ پائے جاندے نیں۔ جیہڑے دو جیاں دی جان بچاؤن لئی اپنی جان دی قربانی دے دیندے نیں پر کیترن ورگے کردار مر کے وی کدی مردے نہیں بلکہ اوہ مر کے ہمیشہ لئی امر ہو جاندے نیں۔

کھیال دے اُچھے پاتر

ماں ہمت: Mother Courage

ایس ڈرامے دا سب نالوں خاص تے مرکزی کردار ”ماں ہمت“ اے جیہڑا کہ سانوں ڈرامے دی ہر جھاک وچ دکھائی دیندا اے۔ پورا ڈرامہ ماں ہمت دے آلے دوالے گھمدا اے۔ ماں ہمت اک ریہڑے تے شیواں و تچن والی کاروباری عورت ہے جیہیں دے دو پتر ایلف، سوکس چیز تے اک گونگی دھی کیترن ہوندی اے جیہناں نوں اوہ جنگ وچ واری واری مروالیندی اے۔ پر اوہ کسے وی تھاں تے ہمت تے دلیری دا دامن نہیں چھڈدی۔ ماں ہمت دا کردار ساڈے لئی اک مثالی کردار اے جیہڑا سانوں معاشرے دا مقابلہ کرن دا سبق دیندا اے۔

”ایہ مینوں ماں ہمت آکھدے نیں کیوں جے میرے کول 50 روٹیاں نیں مینوں

ڈرسی کہ اوہ خراب نہ ہو جاؤن تے میں ریگا دی بمباری وچ اک پاگل عورت دی

طرحاں اپنے ریہڑے نوں لے کے نکل پئی ساں۔“ (22)

بریخت نے ماں ہمت دے کردار نوں اک کاروباری عورت دے طور تے پیش کیتا اے جیہڑی حقیقت پسند ہون دے نال نال دلیر، بہادر تے محنتی وی اے۔ بریخت نے دکھایا اے کہ اک بہادر عورت کیوں جنگ وچ اپنے بالاں نوں پالن دے نال نال ظالم معاشرے دا مقابلہ وی کردی اے۔ ماں ہمت دی ہمت دا پتہ پہلی جھاک وچ ای لگ جاند اے جدوں اوہ سارجنٹ دے ہر سوال دا جواب بڑی دلیری تے حاضر دماغی نال دیندی اے۔

”سارجنٹ: تہاڈا ناں کیہ اے؟

ماں ہمت: اینا فائر لنگ

سارجنٹ: تسلیں سارے فائرنگ او؟

ماں ہمتے: میں اپنی گل کیتی اے۔

سارجنٹ: تے میں تیرے بالوں دی گل کردا پیا ہاں۔

ماں ہمتے: ایہ ضروری اے کہ سارے اکو ناں رکھن؟“ (23)

ماں ہمتے کاروباری ہون دے نال نال اپنے دل وچ ماں دی ممتا وی رکھدی اے تے جدوں پہلی جھاک وچ سارجنٹ اوس دے وڈے پتر ایلف دی بہادری ویکھدیاں اوس نوں اپنے نال فوج وچ لے جانا چاہندا اے تے اوہ اوس نوں ایہ آکھدیاں جواب دے دیندی اے کہ میرے پتر لئی فوج دی زندگی نہیں۔ ایس جواب توں ماں ہمتے دی حاضر دماغی تے اپنی اولاد لئی محبت دا پتہ لگدا اے کہ ماں ہمتے نوں پتہ اے کہ فوجی دی زندگی خطرے والی ہوندی اے تے اوہ اپنے پتر لئی فوجی دا جیون پسند نہیں کردی۔ ماں ہمتے دا کردار اک بہادر عورت دا کردار اے جیہڑی جنگی حالات دے نال نال اپنے کاروبار نوں بڑی سمجھداری دے نال چلاؤندی اے تے کسے تھاں تے وی اوہ ہمت نہیں ہاردی۔ ایس دے نال نال ماں ہمتے دے کردار وچ ماں دی ممتا کتے وی گھٹ نہیں ہوندی۔ ماں ہمتے پورے ڈرامے وچ سبھ نالوں پہلاں اپنے بالوں دا سوچدی اے تے پھیر اپنی ذات دا۔ ڈرامے دی نویں جھاک وچ جدوں نائی ماں ہمتے نوں آکھدا اے کہ اساں دونویں کیترن نوں چھڈ کے چلے جانے ہاں تے ماں ہمتے نائی دی اک وی نہیں سندی تے جدوں نائی کیترن بارے کجھ غلط بولد اے تے ماں ہمتے اوس نوں بڑے غصے نال آکھدی اے:

”نائی: میں ایہ گل کرنی سی کہ اک غلط فہمی اے جیہڑی میں دُور کرنی اے جے

اسیں کیترن نوں نال لے جاو ساں تے کم خراب ہو جاسی۔

ماں ہمتے: تیرا مطلب اے میں کیترن نوں اتھے چھڈ جاواں؟ میں سوچیا سی اسیں

کیترن دی اتھے شادی کر دیندے۔

نائی: مینوں بولن تے مجبور نہ کر پھٹ دے نشان نال؟ تے اپنی عمر نال؟ تے گوگی

وی اے ایہدا او یاہ کیویں ہوئی؟

ماں ہمتے: اُچا نہ بول! اپنا منہ بند کرتیوں آکھیا اے اُچا نہ بول۔“ (24)

ماں ہمتے نال نال توں اڈ کدی وی راضی نہیں ہوندی۔ ایس طرحاں ماں ہمتے دا کردار اک بہادر حقیقت پسند عورت دے نال اک اوس ماں دا وی روپ اے جیہڑی اپنی اولاد دی خاطر سب کجھ قربان کرن لئی تیار ہوندی اے پر اولاد نوں کدی وی تکلیف وچ نہیں ویکھنا چاہندی تے نالے ماں ہمتے دا کردار مارکسی نظریات دا اوہ مظلوم کردار اے جیہڑا پوری حیاتی محنت مزدوری کردیاں گزار دیندا اے۔ جس نوں اپنے وطن وچ رہنا نصیب نہیں ہوندا بلکہ اوس نوں اپنے بالوں لئی تے اپنا ڈھڈ پالن لئی سرد تے گرم موسم وچ کدی ایس شہر تے کدی اوس شہر وچ دھکے کھانے پیندے نیں۔

ایس دے نال نال ظالم تے حکمران طبقے دیاں زیادتیاں وی برداشت کرنیاں پندیاں نیں۔ بریخت ہوراں ماں ہمتے دے کردار نوں اک بہادر محنت کش کردار دے نال نال اک ذمے دار کردار دے طور تے پیش کیتا اے جیہڑی ہر ویلے نہ صرف اپنے بچیاں دے کھاون پیون دا خیال کردی اے بلکہ اوہناں نوں ہر ویلے حکمران تے ظالم طبقے کولوں لکوندی وی رہندی اے۔ جیویں کہ ماں ہمتے نوں جدوں پتہ لگدا اے کہ فوجی اوہناں کول آندے پئے نیں تے اوہ اپنی دھی کیترن دے مونہہ تے مٹی لا دیندی اے تاں جے اوہ اپنی دھی نوں فوجیاں دی بری نظر کولوں بچا سکے۔

ایسے طرحاں جدوں کیترن، ایویت دے لال بوٹ پان دی ضد کردی اے تے ماں ہمتے اوس نوں ایویت دے بوٹ پاؤن توں روک دیندی اے تاں جے لال بوٹ پا کے اوس دی دھی سب دیاں نظراں وچ نہ آ جاوے گی۔

کیترن: Kattrin

ماں ہمتے دی دھی اے جیہڑی پورے ڈراے وچ اپنی ماں دا ساتھ دیندی اے ایس توں اڈ کیترن دے کردار وچ سانوں اوہ محبت لہدی اے جیہڑی کہ ہر بھین دے دل وچ اپنے بھرائی ہوندی اے۔ جدوں فوجی اوس دے بھرانوں اپنے نال لے جان دے نیں تے کیترن بھانویں بول نہیں سکدی پر پھیر وی اوہ رولا پاؤندی تے چیکدی اے۔ اپنے دکھ دا اظہار کردی اے۔

کیترن دا کردار بھراواں نال پیار تے ماں نال وفاداری نوں بڑے ای سوہنے ڈھنگ نال دکھاندا اے۔ لکھاری نے کیترن دے کردار راہیں اک رحم دل کڑی دا کردار پیش کیتا اے جیہڑی قصبے دے لوکاں دیاں زندگیاں بچان لئی اپنی جان گنوا دیندی اے تے بڑی بہادری نال موت نوں قبول کردی اے۔

ڈراے دی یارہویں جھاک وچ جدوں رات دے اُتھیرے وچ فوجی ستے ہوئے لوکاں تے حملہ کرن لئی آوندے نیں تے کیترن وچاری بول تے سکدی نہیں کہ بول کے لوکاں نوں جگا دیوے۔ پھیر اوہ چھیتی نال کوٹھے تے چڑھ جاندی اے تے کوٹھے تے پیا اک ڈبہ زور زور نال وچاؤن لگ پیندی اے تاں جے لوک رولاسن کے جاگ جاون تے مرن توں بچ جاون۔ فوج والے کیترن نوں لالچ دیندے نیں کہ توں ڈبہ وچانا بند کر دے اساں تیری ماں تے تینوں چھڈ دیساں پر اوہ اوہناں دی کوئی گل نہیں سندی تے ڈبہ وچائی جاندی اے۔ جدوں کیترن نہیں رُکدی تے اوہ اوس نوں گولی مارن دی دھمکی دیندے نیں پر اوہ کسے گل دی پرواہ نہیں کردی تے اخیر تے اوہ ظالم اوس نوں گولی مار دیندے نیں پر کیترن مرن توں پہلاں اپنا کم پورا کر دیندی اے۔ پنڈ دے لوک اوس دے رولے نال جاگ جان دے نیں۔ ایس طرحاں لکھاری نے کیترن دے کردار نوں معاشرے دا اک ایہو جیہا پاتر بنا کے پیش کیتا اے جیہڑا اپنی پوری حیاتی لوکاں دی بہتری لئی لنگھا دیندا اے تے اوس دے جیون دا مقصد صرف عوام دی بھلائی ہوندا اے۔

ایلف: Eilef

ایلف ماں ہمتے دا وڈا پتر اے جیہڑا اک طاقتور تے گھبر و جوان اے۔ ایس دے نال نال ایلف دا کردار اک غیرت مند پتر دا اے جیہڑا کسے وی غیرنوں اپنے خاندان ول بھیڑی نظر نال دیکھن نہیں دیندا۔ ڈرامے دی پہلی ای جھاک وچ جدوں ماں ہمتے دے خاندان دا ٹاکرا فوج دے افسران نال ہوندا اے تے جدوں سارجنٹ ماں ہمتے نال کجھ غلط گل کردا اے تے ایلف فوراً اوس نوں روکدا اے۔

”ریکروٹنگ افسر: تے تسیں دو ڈھکے ریہڑا کھچدے او۔ تسیں کدی واگاں چوں باہر وی نکلے او؟“

ایلف: ماں میرا ایس دے چپڑ مارن نوں دل کردا پیا اے۔“ (25)

ایس طرحاں سارجنٹ ایلف دی بہادری ویکھ کے اوس نوں فوج وچ لے جاؤن دی خواہش کردا اے پر ماں ہمتے ایلف دے فوج وچ جاؤن تے راضی نہیں ہوندی۔ ایلف دی بہادری دا پتہ پہلی جھاک وچ ایلف دے ایس فقرے توں ای لگ جاندا اے:

”میںوں ڈران لئی اک جنگ کافی نہیں اے۔“ (26)

ایس طرحاں ایلف دی بہادری ویکھدیاں سارجنٹ اوس نوں فوج وچ لے ای جاندا اے۔ فوج وچ جان توں بعد ایلف بڑی دلیری نال لڑدا اے تے اوس نوں اوس دی بہادری پاروں بڑی عزت وی ملدی اے پر ایہو مارکٹائی تے اوس دی بہادری اوس دی موت دی وجہ بن دی اے۔ ایلف دا کردار اک جوان غیرت مند تے بہادر جوان دا دکھائی دیندا اے پر اصل وچ ایس کردار راہیں لکھاری سانوں ایہ دسد اے کہ ہر برے کم دا برا نتیجہ ہوندا اے تے کسے وی کم دی زیادتی جنگی نہیں ہوندی۔ جیویں جنگ وچ لڑائی پاروں ایلف نوں بڑی عزت ملدی اے پر امن ہون توں بعد ایہو مارکٹائی اوس دی موت دی وجہ بن جاندی اے۔

سوئس چیز: Swisscheese

سوئس چیز ماں ہمتے دا نکا پتر اے جیہڑا اپنے وڈے بھرا دے جان توں بعد اپنی بھین تے ماں دا دکھ درد وچ ساتھ دیندا اے تے اپنی بھین کیترن نال رل کے ریہڑا کھچدا اے۔ ڈرامے وچ سوئس چیز دا کردار صرف پہلی تن جھاکیاں وچ دکھائی دیندا اے۔ فوج سوئس چیز نوں وی خزانچی بھرتی کر لینی اے تے تیجی جھاک وچ جدوں کیتھولک فوج حملہ کردی اے تے سوئس چیز فوج توں جان بچا کے کیش بکس نال اپنی ماں کول آجاندا اے۔ ماں ہمتے جدوں سوئس چیز کول کیش بکس ویکھدی اے تے اوس نوں غصے ہوندی اے کہ ایس نوں کدھرے سٹ دے ایہ تیرے لئی مصیبت بناوے۔

”ماں ہمتے: تینوں ایہ کتھوں ملیا اے؟“

سوئس چیز: فوجی دستے داکیش بکس اے۔

ماں ہمتے: اہنوں پراں سٹ دے توں ہن خزانچی نہیں۔

سوئس چیز: ایہ اک امانت اے۔“ (27)

پرسوئس چیز دا کردار اک ایماندار تے فرض شناس منڈے دا کردار اے جیہڑا اپنی جان دی پرواہ نہ کردیاں ہویاں کیش بکس دی حفاظت کردا اے تے پھیر اوہوای ہوندا اے جیس دا ماں ہمتے نوں ڈر ہوندا اے۔ کیتھولک فوج سوئس چیز نوں کیش بکس نال ویکھ لیندی اے تے اوس نوں پھڑ لیا جاندا اے۔ سوئس چیز کیش بکس فوج نوں نہیں دیندا تے دریا وچ سٹ دیندا اے۔ ماں ہمتے اپنے ایس ایماندار پتر نوں بچاؤن لئی 200 گلڈرز رشوت دین لئی تیار ہو جاندی اے۔

”ایویت: اوہ نہیں من دے پئے فیصلے دا ڈھول وجن والا اے۔ میں 150 گلڈرز

آکھ نہیں پرواہ نہیں مندے میں بڑے دخت نال کجھ ویلا لے کے آئی ہاں۔

ماں ہمتے: اوہنوں دس میں 200 گلڈرز دے دیساں۔ نس!“ (28)

پرواہ اپنے پتر نوں نہیں بچاسکی۔ ایس طرحاں ماں ہمتے دا ایہ ایماندار پتر تہی جھاکی وچ اپنا فرض پورا کردیاں جان دی قربانی دے دیندا اے۔ ایس طرحاں سوئس چیز دا کردار ساڈے نال صرف تہی جھاکی تیکر رہندا اے۔ اصل وچ لکھاری ہو راں سوئس چیز دے کردار راہیں معاشرے دے فرض شناس لوکاں دی کہانی بیان کیتی اے جیہڑے اپنے فرض دی تکمیل لئی ہر اوکڑ برداشت کردے نیں۔

ایویت پوٹیر: Yvette Pottier

ایویت پوٹیر دا کردار ڈرامے وچ تہی جھاکی وچ دکھالی دیندا اے تے ایس توں بعد وقفے وقفے نال ساڈے سامنے آندا اے۔ ایویت اک سوہنی زنانی اے جیہڑی اپنے حسن دا پورا فائدہ چمکدی اے۔ ایس دے نیڑے روپے پیسے دی بڑی اہمیت اے تے ایویت دولت لئی اک بڑھے کرل نال ویاہ کر لیندی اے۔ پر ایس دے نال نال ایس دے دل وچ غریب لوکاں لئی رحم وی ہوندا اے۔ جیویں سوئس چیز نوں فوج توں بچاؤن لئی ایہ ماں ہمتے نال رل کے پوری کوشش کردی اے۔ ایس دے نال نال ایویت دا کردار اوس زنانی دا اے جیہڑی سچی گل کسے دے مونہہ تے آکھنوں نہیں ڈردی جیویں نوں ایہ اوس دیاں غلط حرکتاں تے اوس نوں کھریاں کھریاں گلاں سناندی اے۔ ایویت جیسے کردار ساڈے معاشرے وچ عام مل جاندے نیں۔

نائی: Cook

ڈرامے وچ نائی دا کردار ساڈے سامنے دوجی جھاکی وچ آندا اے۔ ایہ اک سرکاری فوج دا نائی اے جیہڑا کہ اک خود غرض، لالچی تے بدکردار انسان اے تے ڈرامے وچ ایہ کردار وقفے وقفے نال

ساڈے سامنے آؤندا اے۔ نائی اپنے خاص مفادات پاروں ماں ہمتے نال چھڑیا رہندا اے تے اوہ ڈرامے دی نوویں جھاکی وچ ماں ہمتے نوں اوس دی دھی توں وکھ کر کے اپنے نال لے جاؤن دی بڑی کوشش کردا اے پر ماں ہمتے اوس دیاں گلاں وچ نہیں آؤندی تے جس ویلے اوہ ماں ہمتے نوں آکھدا اے کہ دونویں "Utrecht" چلے تے ماں ہمتے نائی نوں آکھدی اے:

”میں سوچیا سی اسماں ایس دی او تھے شادی کر دیساں۔“ (29)

تے ماں ہمتے دی ایہ گل سن کے نائی آکھدا اے:

”زخم دے نشان نال تے اپنی عمر وچ ایس گوگی نال کون شادی کرسی۔“ (30)

ماں ہمتے نوں ایس جواب نال نائی دی خود غرضی سمجھ آ جاندی اے تے ماں ہمتے اوس نوں آکھدی اے کہ ”اُچی نہ بول۔ اپنا منہ بند کر تینوں آکھیا اے اُچا نہ بول۔“ (31) ایس طرحاں ماں ہمتے ایس جھاکی وچ نائی توں جان چھڑا لیندی اے۔

پادری: Chaplain

پادری دا کردار ڈرامے دی پنجویں جھاکی وچ پہلی واری دکھائی دیندا اے تے ساڈے نال اٹھویں جھاکی تیکر رہندا اے جدوں اوہ آخری وار ایلف دے کچھے ٹر جاند اے تے پھیر ڈرامے وچ مڑ کے نہیں آندا۔ پادری دا کردار ایہو جھیا کردار اے جیہڑا کسے دا برائیاں سوچدا تے ماں ہمتے تے اوس دے بالاں دا خیر خواہ اے جیہڑا نائی جیسے خود غرض بندے توں ماں ہمتے دی جان چھڈانا چاہندا اے۔ ایس طرحاں پنجویں توں اٹھویں جھاکی تیکر ایہ کردار ماں ہمتے نال دکھ درد وچ دکھائی دیندا اے۔ اصل وچ پادری دا کردار معاشرے دے اک شریف انسان دا کردار اے جیس دی ذات توں دو جیاں نوں کدی وی کوئی تکلیف نہیں ہوندی۔ جدوں وی ہوندا اے فیدہ ای ہوندا اے۔

لیفٹیننٹ: Lieutenant

لیفٹیننٹ دا کردار اک ظالم فوجی افسر کردار اے جیہڑا یارہویں جھاکی وچ دکھائی دیندا اے۔ جدوں اوہ اپنی فوج نال پنڈ دے لوکاں تے حملہ کرن آؤندا اے تاں ستے ہوئے لوکاں نوں مار سکے پر ماں ہمتے دی گوگی دھی ڈھول و جا کے لوکاں نوں جگا دیندی اے تے ایہ ظالم کیترن نوں ڈھول و جاؤن توں روکدا اے جدوں کیترن نہیں رُکدی تے ایہ ظالم کیترن نوں گولی مار دیندا اے۔

”لیفٹیننٹ: (کیترن نال) اوہ تینوں نہیں سن دے پئے پر ہن اسیں تینوں گولی مارن لگے

ہاں میں تینوں اک ہور موقع دیندا ہاں ڈھول تھلے سٹ دے۔

لیفٹیننٹ: (واج دیندا اے) بندوق سدھی کر دیو۔ کڑیے آخری واری آکھدا پیا ہاں رُک جا۔

(کیترن چلکدی ڈھول و جائی جاندی اے جی زور نال و جاسکدی اے)

گولی چل دی اے۔ سپاہی لیفٹیننٹ دے آکھن تے کیترن نوں گولی مار دیندا اے۔ اوہ اک دوواری ڈھول و جاندی اے پھیر ڈگ پیندی اے۔“ (32)

لیفٹیننٹ دا کردار اک ظالم انسان ہون دے نال نال اک چالاک انسان وی اے جیہڑا پہلاں اپنی چالاکیاں نال کیترن نوں ڈھول و جاون توں روکدا اے جیویں اوہ آکھدا اے: ”توں ڈھول و جانا بند کر دے اساں تینوں تے تیری ماں نوں کچھ نہیں آکھساں۔“ پر جدوں کیترن اوس دیاں گلاں وچ نہیں آوندی تے اوہ ظالم اوس نوں گولی مار دیندا اے۔

برٹولٹ بریخت نے ایہ کھیاں (Mother Courage and her Children) یورپی تاریخ دی (1618-1648ء) سب نالوں وڈی مذہبی جنگ دے پچھوکڑ وچ لکھیا سی۔ اوہناں ایس کھیاں وچ ماں ہمت دے کردار راہیں اک بہادر محنت کش تے دلیر عورت دی کہانی لکھی اے جیہڑی جنگ وچ اپنے بالاں دے مرن نال وی ہمت نہیں ہار دی تے کدی وی آس تے اُمید دا دامن نہیں چھڈ دی۔ اصل وچ ماں ہمت آس تے اُمید دا اوہ نشان اے جیہڑا نمانے ماڑے میل لئی حوصلہ بند اے۔ انج ای برٹولٹ بریخت نے کھیڈ وچ کیترن دی شکل وچ لوکاں نال محبت کرن والا اک اوہ کردار ساڈے سامنے لیاندا اے جیہڑا لوکاں دی فلاح لئی اپنا تن من قربان کر دیندا اے۔ کیترن دشمن دیاں فوجاں نوں سٹے ہوئے پنڈ والیاں تے گولہ باری کرن توں روکن لئی اپنے سینے تے گولی کھالیندی اے تے دو بے پاسے ظالم سماج دے ظلم دی انتہا وی دکھائی اے جیہڑا اپنی ہوس لئی نہ صرف کیترن دی جیہہ ساڈ دیندا اے بلکہ اوس وچاری تے ایس دے بھراواں دی جان وی لے لیندا اے۔ کیونکہ ایہ ڈراما Catholic تے Protestant دی مذہبی جنگ دے پچھوکڑ وچ لکھیا گیا سی۔ برٹولٹ بریخت نے ایس وچ جنگاں دے ہون دی وجہ دی اے کہ اصل وچ جنگاں صرف قدرت دے پیدا کیجے ہوئے وسائل تے تھانواں تے قبضہ کرن لئی کیتیاں جاندیاں نیں۔ ایہ جہان ہمیش انج ای رہنا اے پر جنگاں کرن والے نہ رہ سن۔ برٹولٹ بریخت اک وڈا لکھاری اے تے اساں اوہناں دی صرف اک لکھت نوں ویکھیا اے جس وچ پورے جیون دی دکھالی دتی گئی اے تے اوہناں جس جنگ دی گل کیتی اے اوہ اچھائی تے برائی دی جنگ اے جیہڑی ہر ویلے ہر پل، ہر انسان دے اندر ہوندی رہندی اے۔ کچھ صرف اپنی اے کہ جت کس دی اے؟ برائی غالب آجاوے تے انسان جنگاں راہیں قبضہ کرن والا بن جاندا اے تے جے اچھائی جت جاوے تے انسان کیترن تے ماں ہمت جیہہ انمول کردار بن جاندا اے۔

حوالہ جات

* پی ایچ ڈی سکالر، شعبہ پنجابی، پنجاب یونیورسٹی اورینٹل کالج، لاہور

1. John Fuegi, Brecht and Company, Grove Press New York, 1994, Page-1

2. John Fuegi, Brecht and Company, Grove Press New York, 1994, Page-1
3. Stephen, Parker. Bertolt Brecht a Literary Life, Blombury Publishers, New York, 2014, Page-13
4. John Fuegi, Bertolt Brecht Chaoas, According to Plan, Cambridge University Press, 1987, Page-4
5. John Willett, Brecht on theatre, Hill and Wang, New York, 1964, Page-4
6. John Fuegi, Brecht and Company, Grove Press New York, 1994, Page-71
7. John Willett, Brecht on theatre, Hill and Wang, New York, 1964, Page-6
8. John Willett, Ralph Manheim, Bertolt Brecht Poems 1913-1956, Methuen, New York, 1976, Page-1
9. Stephen, Parker. Bertolt Brecht a Literary Life, Blombury Publishers, New York, 2014, Page-1
10. Bertolt Brecht. (English version by Eric Bentley), Mother Courage and her children, Grove Press New York, Page-127
- 11- Brett D. Johnson, "Review of Mother Courage and Her Children", Theater Journal Vol.59, II May 2007, Page. 281-82
- 12- اسماں ایس انگریزی ترجمے توں پنجابی ترجمہ کرن دا جتن کیتا اے۔ ایہ ایم۔ فل دے مقالے دے صورت پیش کیتا گیا سی، ہُن ایہ چھپ چکیا اے۔
13. Bertolt Brecht, (English version by Eric Bentley), Mother Courage and her children, Grove Press New York, Page-38
14. -do- Page-28
15. -do- Page-42
16. Bertolt Brecht, (English version by Eric Bentley), Mother Courage and her children. Page-62
17. -do- Page-65
18. -do- Page-81
19. -do- Page-87
20. -do- Page-104
21. -do- Page-109
22. -do- Page-25
23. -do- Page-26
24. -do- Page-7
25. -do- Page-27
26. -do- Page-29
27. -do- Page-50
28. -do- Page-63
29. -do- Page-97
30. -do- Page-97
31. -do- Page-97
32. -do- Page-109